

לקו"ש חלק ט"ז פ' משפטים שיחה ב

פיענוח מראי מקומות

פ' משפטים כא, ב: כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם" פרש"י ד"ה כי תקנה עבד עברי: עבד שהוא עברי; או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבד, ומה אני מקים והתנחלתם אותם, בלקוח מן הגוי, אבל בלקוח מישראל יצא בשש, ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי, לא אמרתי אלא באחיך.

אביו משאר האומות ומפני שהולך אחר אביו ואינו כנעני

(קידושיו סז, ב "גופא כי אתא רבין אמר רבי יוחנן באומות הלך אחר הזכר נתגירו הלך אחר הפגום שבשניהם, מאי באומות הלך אחר הזכר כדתניא מנין לאי מן האומות שבא על הכנענית והוליד בן שאתה רשאי לקנותו בעבד, תלמוד לומר (ויקרא כה, מה) וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו יכול אף עבד שבא על שפחה מן האומות והוליד בן שאתה רשאי לקנותו בעבד ת"ל (ויקרא כה, מה) אשר הולידו בארצכם מן הנולדין בארצכם ולא מן הגרים בארצכם"

ובפרש"י ד"ה שבא על הכנענית: שיהא בכלל לא תחיה וה"ה לחוית וליבוסיית אלא שכולם נקראין על שם כנעני דכתיב ארץ כנען. ד"ה ת"ל וגם מבני התושבים וגו': ולעיל מיניה כתיב ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבותיכם שאינן מזי אומות מהם תקנו עבד ואמה וסמך ליה וגם מבני התושבים כלומר ולא משאר אומות לבדם שאין בהם מערבוב שבע אומות אלא אף מבניהם שמולידים אותם תושבין הבאים לגור עמכם ומולידין מן הכנעניות מהם תקנו. ד"ה מן הנולדים בארצכם: אשר הולידו בני שאר אומות

1) ריש פרשתנו (כא, ב) "כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם" ד"ה כי תקנה עבד עברי: עבד שהוא עברי; או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבד, ומה אני מקים והתנחלתם אותם, בלקוח מן הגוי, אבל בלקוח מישראל יצא בשש, ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי, לא אמרתי אלא באחיך.

2) כנעני - אף כי כנעני לאו דוקא, כ"א (בל' המנ"ח מצוה שמוז) "כל א' מכל באי העולם חוץ מישראל" וז"ל שם: "כל א' מכל באי העולם חוץ מישראל מאיזה אומה והן זכרים הן נקבות יכולים למכור עצמם לעבד או לשפחה לישראל או לישראלית ומלך וטובלין אותם לשם עבדות או שפחה בטבילה לבד והם נקראים עבדים כנעניים וחייבים במצות כנשים וכל הדינים של עבדים שבא בש"ס ובר"מ ופוסקים" אולי י"ל כי דברו חכמים בהוה, וע"פ מש"נ (נח ט, כה) "ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה (לאחיו) עבד עבדים יהי'."

אבל עצע"ג כי משנצטוו לא תחי' הרי אדרבא "מהם (מהאומות) תקנו ולא מן הגרים (הכנענים ש)בארצכם", וא"כ הרגיל והוה הוא דוקא משאר האומות, וחידוש דגם בנה של כנענית תקנו באם

מבנות ארצכם שלידתן בארצכם דהיינו אימותיהם. ד"ה ולא מן הגרים בארצכם: שהולידו בני ארצכם במקומות אחרים מבנות שאר אומות ובאו הבנים לגור כאן אצל אבותם ובתורת כהנים גרסינן ולא מן הכנענים שבארצכם כלומר שנולדו מן הכנענים).

וראה הראב"ע לבהר כה, מה [עה"פ "וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה"]: "וגם מבני התושבים. הדרים בארץ כנען שהיא ארצכם והם מהגוים הנזכרים או מצרים וכל עם חוץ משבעת הגוים כי הכתוב הזהיר עליהם לא תחיה כל נשמה והנה אסור אפילו להאכילם ויתכן שחז"ל אמרו עבד כנעני על הגר הגר בארץ כנען ואיננו כנעני בייחוסו או הם ידעו להוציא זה הדבר לאמתו כי דעתנו נקלה כנגד דעתם".

והנה בחינוך (שם. וכ"ה ברש"י קידושין כב, ב "עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה. . מנלן דכתיב והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה הקישן הכתוב לשדה אחוזה מה שדה אחוזה נקנה בכסף בשטר ובחזקה אף עבד כנעני נקנה בכסף בשטר ובחזקה" ד"ה שדה "ולקמן יליף בפירקין (דף כו.) וכל עובדי כוכבים כנענים משנמכר לעבד אלא שכל עבדים נקראין על שם כנען משום דכתיב ביה (בראשית ט) עבד עבדים".

פענח רזא לפרש"י פרשתנו כאן "כי תקנה עבד עברי פירש"י או אינו אלא עבד של עברי דהיינו כנעני שלקחתו מישראל, וקשה הרי כנעני הוא מז' אומות שמצוין עליהם לא תחיי כל נשמה, וי"ל דל"ד כנעני אלא משאר אומות שלא מז' עממין וכל עבד נקרא ע"ש כנעני כיון דבכנען כתיב עבד עבדים יהי לאחיו"י) כתב:

"ועבד כנעני נקרא א' מכל האומות שקנהו ישראל לעבדות אבל נתיחסו כל העבדים בשם כנען מפני שכנען נתקלל להיות עבד הוא וזרעו לעולם" וז"ל שם: "מצות עבודה בעבד כנעני לעולם, שנעבד בעבד כנעני

לעולם, כלומר, שלא נשחרר אותו לעולם ושלא יצא לחרות כי אם בשן ועין כמו שבא בכתוב (שמות כא כו כז), או בראשי אברים הדומין להם, כלומר, אברים שאינן חוזרין . ועבד כנעני נקרא, אחד מכל האמות שקנהו ישראל לעבדות, אבל נתיחסו כל העבדים בשם כנען, מפני שכנען נתקלל להיות עבד הוא וזרעו לעולם. ואף על פי שפרשה זו שנצטוינו בה להשתעבד בהם תדבר בכנענים, כמו שכתוב מאת הגוים אשר סביבותיכם מהם תקנו עבד ואמה, וכתוב למעלה מזה לתת לכם את ארץ כנען, ידוע לחכמים זכרונם לברכה, דלאו דוקא משפחת כנען ואשר בארצם נקראים עבדים כנענים, דהוא הדין לכל שאר האמות, שיש להם דין עבד כנעני לכל דבר"

- והנה לפענ"ד צע"ג בזה, שהרי התואר עבד כנעני מצינו רק לאחריו הציווי דלא תחיי - ואיך נייחס כל העבדים לכנען כשמציאות עבד (ובמילא כל דיניו) - הוא רק כשאינו כנעני!

(3) בהר כה, מו "והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בניישראל איש באחיו לאתרהו בו בפרך".

(3* ובמילא הי' ד"ה זה בא בפרש"י לאחריו ד"ה שלאחריו. וראה לקמן בפנים.

(4) ראה משכיל לדוד "חדא אמאי כתיב כו" וז"ל שם: "וכולי עבד שהוא עברי וכולי דק"ל תרתי קושייתי בגופיה דקרא, חדא אמאי כתיב כי תקנה ולא כתב כי ימכר לך כדכתיב במשנה תורה, ותו למה הוצרך להזכיר תיבת עבד הוה סגי לומר כי תקנה עברי וכולי דממילא היה משמע דלעבד קנאו כי היכי דכתיב התם כי ימכר לך ולא כתיב כי ימכר לך לעבד" עיי"ש באורכה.

(5) בד"ה הב' כי תקנה "מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו, כמו שנאמר אם אין לו ונמכר בגנבתו, או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו, אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש? כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך (ויקרא כ"ה), הרי מוכר עצמו

מפני דחקו אמור, ומה אני מקים כי תקנה?
בנמכר בבית דין".

6) בהר שם, לט "וכי ימוך אחיך עמך
ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד".

7) ראה ספר הזכרון "כי תקנה עבד עברי
עבד שהוא עברי או אינו וכו'. כבר כתבתי
לך בפירוש . . . שעבר התיבוי שלא ישתנו
בהסכמם, וא"כ עבד עברי יסבול ב'י
פירושים או שהוא מוכרת ועברי תאר לו.
וזה אומרו ז"ל עבד שהוא עברי או שהוא
סמוך כמו עבד אברהם והינו עבדו של עברי,
ועם היות שכי תקנה היא קודמת בכתובי
וגם במכילתא הביאו מדרש זה בסדר
הכתוב עם כל זה הרב פי' תחלה עבד עברי
ושוב פי' כי תקנה כדי לישב הענין
למתחילים שאם יחקור תחלה בכי תקנה
נמצא שהודיענו שבישראל קא משתעי אלא
שהוא חוקר אם מיד ב"ד אם מיד עצמו
ואיך יחזור אחר כך לחקור בעבד עברי אם
גוי אם ישראל לזה החליף השטה. ואפילו
הכי כשתקדק היטב בדבריו אינו חלוף כלל
שתחלה הביא הכתוב כצורתו והוא כי
תקנה עבד עברי ופי' בראשונה מאי דסליק
מיניה וחזר ופי' כי תקנה" עיי"ש בארוכה

ורא"ם כאן "כי תקנה עבד עברי עבד שהוא
עברי. במכילתא הא דפירש עבד עברי קודם
כי תקנה ושנה גם לשון המכילתא שפירש
אותו על הסדר הוא מפני שאי אפשר לפרש
כי תקנה מב"ד שמכרוהו בגנבתו אלא אם
יפורש עבד עברי עבד שהוא עברי שאז
יחוייב שיהיה פי' כי תקנה או במוכר עצמו
או במכרוהו בית דין וכיון שאי אפשר
שיפורש במוכר עצמו שהרי כבר אמר וכי
ימוך אחיך עכ"ל שהוא במכרוהו בית דין
אבל אם היה פירוש עבד עברי עבדו של
עברי והוא עבד כנעני שלקחתו מישראל
יהיה פי' כי תקנה מהעברי שמכרו לך ולא
מהב"ד שמכרוהו בגנבתו:

או אינו אלא עבדו של עברי דמשקל פעל
שזה בסמוך ובמוכר ארץ חטה ארץ אשר
אבניה ברזל ואפשר שיתפרש סמוך
שפירושו עבד של עברי ומוכר' שפירושו עבד
שהוא עברי: עבד כנעני שלקחתו מישראל.

פי' דהיינו עבד כנעני שלקחתו מישראל
דהשתא איכא נפקותא בין סמוך למוכרת
שאם יהיה מוכרת יהיה הבדל בין עבד כנעני
הלקוח מישראל לעבד כנעני הלקוח מן
הכותני ששניהם בכלל והתנחלתם אותם
לבניכם ואם הוא סמוך לא יהיה בכלל
והתנחלתם אלא העבד כנעני הלקוח מן
הכותני אבל הלקוח מישראל יוצא בו
וביובל" עיי"ש בארוכה.

גו"א "כי תקנה מיד בית דין. הפירוש שלא
כסדר, שאם היה מדבר בעבד כנעני אין
צריך לומר דהוא איירי מיד בית דין, שהרי
לא תוכל להקשות דאי במוכר עצמו הרי
כבר אמור בקרא (ויקרא כה, לט), דזה אין
קשיא, דהכי איירי בעבד כנעני, אבל עכשו
דקרא איירי בעבד ישראל, יש להוכיח
דאיירי במכרוהו בית דין, שהרי מוכר עצמו
כבר אמור כו' (כ"ה ברא"ם). ואין לומר
דכאן במוכר עצמו ולהלן במוכר עצמו, ושם
חזר לפרש מפני דבר שנתחדש, דהיינו "לא
תעבוד בו עבודת עבד" (ויקרא כה, לט),
דהכי דייק מדכתיב שם (שם) "כי ימוך
אחיך ונמכר לך", ולא הוי ליה למכתב רק
'וכי ימכר לך אחיך', אלא דרך הכתוב
לכתוב במי שמוכר עצמו "וכי ימוך" שנמכר
מפני דחקו, ואם כן כאן דלא כתיב "כי ימוך
אחיך" על כרחך שמכרוהו בית דין.

ועוד נראה, דאין לומר דזה הוי 'פרשה
שנאמרה ונשנית לא נשנית רק בשביל דבר
שנתחדש', דהיינו דבר שהוא חדוש לגמרי,
אבל "לא תעבוד בו עבודת עבד" אין זה דבר
שנתחדש, דהכל הוא בשביל שיוצא ביובל,
ואין זה כמו שאר עבד שקנוי עולמית,
וכדמוכח קרא (שם שם לט-מ) "לא תעבוד
בו עבודת עבד כשכיר כתושב יהיה עמך [עד
שנת היובל יעבוד עמך]", כלומר שאינו עבד
גמור, שהרי הוא כמו תושב ושכיר שיוצא
ביובל, ואינו עבד, ולא הוי חדוש, כיון דהכל
הוא טעם שאינו עבד עולמית רק עד
היובל"

ומשכיל לדוד בד"ה כי תקנה (הב') "כי
תקנה מיד ב"ד וכולי דיבור זה הוא סוף וכח
הדיבוי דלעיל דהשת דהכריח רש"י דבעבדי
ממש איירי ומאי דכתיב תקנה עבד אינו

11) ש"א ל, יג ויאמר לו דוד למיאתה ואי מזה אתה ויאמר נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ויעזבני אדני כי חליתי היום שלשה".

12) בספר הזכרון רא"ם דקדוקי רש"י [באר רחובות] "כי תקנה עברי עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי . . . כתב החכם המפורסם מוהר"ר שמואל ארקוואלטי בספרו הנחמד ערוגת הבושם בפרק שנים ועשרים במשקל פעל, וזה לשונו, ומשקל זה שוה בסמוך ובמוכרת וכו'. לכן כתב רש"י עבד עברי - עבד שהוא עברי, עד כאן לשונו. ואסברה לך דבריו משום משום דקשה להחכם מה הוצרך רש"י להוכיח מקראי דלקמן דמיירי מן עבד שהוא עברי, הרי בלאו הכי אי אפשר לוי עבדו של עברי, משום דמלת "של" היא ענין הדביקות, וענין הדבקות לא נרמז רק באיזה שנוי באיזו נקודה ובמלת עבד לא תמצא שום שנוי. לכן קאמר החכם, במשקל פעל כמו ארץ, גפן, עבד הוא שוה בסמוך ובמוכרת. ורצה לומר דאינה משתנה אפלו בדבקות, ולפי זה אפשר למטעי ולפרש על עבדו של עברי, לכן הוצרך ורש"י להוכיח מקראי דלקמן, וכאשר תעין היטב במה שכתבתי כאן תבין גם כן היטב דברי הרב מהרש"א בכתבות ב בד"ה בתולה נשאת, עין שם" (ועוד) **דמשקל פעל שוה בסמוך ובמוכרת.**

אבל "קשה כיון דסתם עבד עברי בכל מקום פירושו שהוא עברי למה ומהיכא תיתי לעקם ולומר עבד כנעני" - דברי דוד (להט"ז) כאן. ובכל אופן הי' רש"י מביא מהכתובים שתיבת עבד היא מוכרת.

לכאורה לשון הכתוב "עבד ה'" (ברכה לד, ה' וימת שם משה עבדה' בארץ מואב עלפי ה"י. יהושע א, א' ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' אליהושע בן-נון משרת משה לאמרי. ובכ"מ בנ"ד) סותר הנ"ל

- אבל כשתיבת עבד בא ביחד עם שם מובן בפשטות שהוא סמוך. וכמו "עבד אברהם" (חיי שרה כד, לד) ויאמר עבד אברהם אנכ"י) וכיו"ב.

אלא להתיר לקרותו עבד אכתי קי דא"כ ליתא קרא כי תקנה עברי לעבד ובהכי נרויח דלא נצטרך למיגמריה מג"ש כדלעיל, ומשני דכתב כי תקנה עבד להודיענו דמיירי בנמכר בגנבתו דכיון דדינא הוי להיות נמכר בגנבתו הרי זה נקרא עבד קודם שיקנהו ולהכי כתיב כי תקנה עבד ולא כתיב לעבד, ובהכי ניחא הא דהיפך רש"י הסדר ופי' עבד קודם שפי' כי תקנה" עיי"ש בארוכה.

8) מקץ מא, יב ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים ונספרלו ויפתרלו את- חלמתינו איש כחלמו פתרי".

9) דהי"א ב, לד "ולא־היה לששן בנים כי אס־בנות ולששן עבד מצרי ושמו ירחע".

10) אבל מהכתוב "העבד העברי" (וישב לט, יז "ותדבר אליו כדברים האלה לאמר בא־אלי העבד העברי אשר־הבאת לנו לצחק ביי" **אין ראוי לנדו"ד כיון שנאמר העברי - תיאור העבד.**

וראה מהרש"א ריש כתובות וז"ל בתוסי' שם ד"ה בתולה: הא דלא קתני הבתולה כדתני האשה נקנית היבמה ניקנית (קדושין דף ב.) משום דהתם אקרא קאי כי יקח איש אשה (דברים כב) האשה הכתובה וכן היבמה אבל הכא לא קאי אקרא והא דלא תנן בפ"ק דקידושין (דף יד:) העבד עברי אף על פי דכתיב בקרא (שמות כא) כי תקנה עבד עברי משום דא"כ ה"ל למתני העבד העברי שאינו דבוק ואין דרך הש"ס לדבר כן ומיהו גבי איש ואשה רגילים בכל מקום לשנות בה' אף על גב דלא קאי אקרא כמו האשה שהלכה (ביבמות דף קיד:) האשה שנתארמלה (לקמן דף טו:) האיש מדיר את בנו בנזיר (נזיר ד' כח:).

וז"ל בהמרש"א שם: תוסי' בד"ה בתולה הא דלא קתני כו' משום דא"כ ה"ל למיתני העבד העברי שאינו דבוק כו' עכ"ל ר"ל דבוק עבד של עברי אלא אינו דבוק דהיינו עבד שהוא עברי ואילו הוה כתיב העבד עברי הוה משמעו דבוק והיה הוצרך להוסיף עוד ה' העברי דלשתמע אינו דבוק ואין דרך כו' וק"ל.

ועד"ז י"ל ב"עבד איש" - בא יב, מד "וכל-
עבד איש מקנת-כסף ומלתה אתו אז יאכל
בו".

ועד"ז (לאידך) "איש עברי" (וישב לט, יד
"ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר
ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי
לשכב עמי ואקרא בקול גדול") שאין בזה
קס"ד "של עברי" כיון שנאמר "איש",
ומהיכא תיתא לייחס אותו ל(איש) אחר
"איש של עברי".

משא"כ כשנאמר (כבנדו"ד) "עבד"
שמדגיש השייכות לאחר, י"ל שהתיבה
לאח"ז מפרש למי שייך.

ולהעיר מהשינוי בין מ"א יא, כו "וירבעם
בן-נבט אפרתי מן-הצרדה ושם אמו צרועה
אשה אלמנה עבד לשלמה וירם יד במלך".
דהיי"ב יג, ו "ויקם ירבעם בן-נבט עבד
שלמה בן-דוד וימרד על-אדניו" (ועוד
כיו"ב).

ואולי י"ל טעם השינוי - בדוחק עכ"פ:
במ"א מאריך ביחוס ירבעם ("אפרתי מן
הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה"),
ולכן ממשיך בסגנון של סיפור (שהוא הי'
"עבד לשלמה"; בדה"י שמקצר "ויקם
ירבעם בן נבט", נאמר רק שם התואר -
"עבד שלמה").

13) גו"א "או אינו אלא עבד של עברי. כי
לשון "עבד עברי" משמע שהוא עבד כבר,
ולפיכך יש לפרש עבד של עברי" משכיל
לדוד [נעתק לעיל הערה 4].

וראה אלשיך פרשתנו בתחלתו ד"ה עוד
יתכן קושיא ג" (ג) כי הנה ארז"ל בברייתא
(במכילת') עבד עברי עבד שהוא עברי או
אינו אלא עבד נכרי שנקנה מעברי ובאיזה
אני מקיים והתנחלתם אותם כו' בעבד
הלוקח מן הנכרי ת"ל כי ימכר לך העברי כו'
והלא יקשה כי למה זה בחר ה' להטיל
תיבה יתירה שעל ידה נטעה בפירוש הכתוב
ונצטרך אח"כ ג"פ לתקן הטעות כי הלא
טוב טוב יאמר נא הכתוב כי תקנה עברי
ולא ישאר עוד מקום לטעות והיה דרך

קצרה כדרכו ית' תמיד שבוחר בקיצור
כנודע ועוד כי בקנות אותו עדיין אינו עבד.
כ"א בן חורין עד אחרי כן. ואיך יאמר כי
תקנה עבד כו".

14) ועוד ועיקר: לפי פירושים - אף שרש"י
שולל הפירוש עבדו של עברי הרי אינו
מתרץ קושייתו איך מתאים הלשון "עבד
(עברי)".

15) במשכיל לדוד "ומשני רש"י עבד שהוא
עברי כלומר דקמ"ל קרא כדאי' במכילתא
דמותר לקרותו עבד דרך בזיון שהרי התורה
קראו עבד על כרחו והיינו דכתיב כי תקנה
מאחר שקנית אותו הרי הוא בשם עבד לך
אע"פ שהוא עברי".

אבל כ"ז אינו ברש"י אפילו לא ברמז.
ופשיטא דהי' צריך רש"י לפרשו (מכ"ש
מזה שמפרשו במכילתא).

וראה אוה"ח עה"פ "עוד דקדק לומר כו"
וז"ל שם: "עוד דקדק לומר כי תקנה עבד
עברי ולא אמר עברי עבד, לרמוז כי קודם
שתקנהו עבד הוא, וכאומרם ז"ל (קידושין
שם) כי במוכרים אותו בית דין הכתוב
מדבר וכבר נתחייב מהשמים. ובזה לא
קשיא למה הוצרך לומר תיבת עבד שמזה
יצא לנו לטעות עבד של עברי (מכילתא) עד
שהוצרך לפרש פסוק אחר תלמוד לומר כי
ימכר לך אחיך העברי".

16) בא יב, להיזו "ובני-ישראל עשו כדבר
משה וישאלו ממצרים כלי-כסף וכלי זהב
ושמלת: והי' נתן את-חן העם בעיני מצרים
וישאלום וינצלו את-מצרים".

17) בשלח טו, כב "ויסע משה את-ישראל
מיס-סוף ויצאו אל-מדבר-שור וילכו שלשת-
ימים במדבר ולא-מצאו מיס" ד"ה ויסע
משה: הסייען בעל כרחם, שעטרו מצרים את
סוסייהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים
טובות, והיו ישראל מוצאין אותן בים,
וגדולה היתה בזת הים מבזת מצרים
שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נקדות
הכסף, לפיכך הצרך להסייען בעל כרחם.

18) לך טו, יד "וגם אתהגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחריכן יצאו ברכוש גדול".

18*) **משא"כ בהיותם במצרים - שדרשו רז"ל שהי' לבנ"י ע"ע (ראה ירמי' לד, יג** "כהאמר ה' אלקי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר".

ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה "ד"א תקיעת שופר תלויה בב"ד ושילוח עבדים תלוי בכל אדם ואתייה כהיא דא"ר שמואל בר רב יצחק (שמות ו) וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל על מה ציום על פרשת שילוח עבדים. ואתייה כהיא דא"ר הילא לא נענשו ישראל אלא על פרשת שילוח עבדים הדא הוא דכתיב (ירמיהו לג) מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי וגו'. תני בשם רבי נחמיה (משלי לא) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה. דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר".

וראה תו"ת לוארא ו, יג [עה"פ "וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים"] "ויצום אל בני ישראל. א"ר שמואל בר רב יצחק, על מה צום, על פרשת שלוח עבדים. . ואתייה כ"ה הילא, דאמר, לא נענשו ישראל אלא על פרשת שלוח עבדים, הדא הוא דכתיב (ירמיהו ל"ד: י"ד) מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי. נראה דסמיק על פסוק הקודם כה אמר ה' וגו' אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך, ואחרי שלא מצינו מפורש באיזה מקום צוה להם מצוה זו ביום הוציאו אותם מארץ מצרים, וכאן מצינו צווי ולא נתפרש איזה הוא, לכן אנו מפרשים מקום סתום ממקום סתום אחר, ודרשינן דכאן רמז הפסוק לאותו הצווי"

(וקדמו בקה"ע בירוש' שם ד"ה ואתייה: הא דאר"ש כהא דא"ר הילא לא נענשו ישראל שגלו מן הארץ אלא ע"פ שילוח עבדים ולמה דוקא על שילוח עבדים לפי

שהיא היתה מצוה ראשונה להם במצרים ובשבילה נגאלו ממצרים. ד"ה הה"ד מקץ שבע שנים וגו': לעיל מיניה כתיב כה אמר ה' אלקי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי וגו' וקשיא היכן כרת ברית שע"כ יהיו נגאלים אלא כדאמר ר"ש ויצום אל בני ישראל).

תו"ש מילואים בס"פ וארא "הדרש של הירושלמי ר"ה בקרא ויצום אל בני ישראל, שאינו מפורש בתורה מה צום, ודורש צום על פרשת שילוח עבדים, לומד כן מהפסוק (בירמיהו לד, יג), כה אמר ה' וגו' אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מאת מצרים מבית עבדים לאמר, מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי וגו'. ופירשו חז"ל שהכוונה "ביום הוציאי דווקא לא אחר קבלת התורה שניתנה להם פרשת עבדים אלא בזמן שהוציא אותם מארץ מצרים. ומפרש את הפסוק ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים. שגם אל בני ישראל היה הציווי: להוציא את בני ישראל מארץ מצרים, כלומר לאלה שלא רצו לצאת, להסבירם ולהבינם המעלה של חירות מעבדות, ולהעשירים שבהם שישחררו את עבדיהם מיד" עיי"ש בארוכה.

- **אבל ביצי"מ נשתלחו העבדים עברים, כמובן בירמי' (ע"פ הירוש'). ועוד וגו' עיקר - כשקיבל הע"ע ביזת מצרים (שזה הי' לפני יצי"מ בפועל - ונצלתם את מצרים) - ודאי שפדה א"ע תומ"י.**

(* **דציווי שילוח עבדים הי' (ע"פ הירוש') בתחילת חזרת משה למצרים, כשבנ"י בשעבודם. בירמי' מפורש שהעדר קיום השילוח הביא גלות בבל, ועכצ"ל שבגלות מצרים — קיימו הציווי שהרי נגאלו.**

ועפ"ז מובן ד"ולא שמעו אבותיכם" (שבירמי' שם [שם, יד: "מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלתו חפשי מעמך ולא

שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את־אזנם" (אינו "אבותיכם" במצרים שלפנ"ז, כ"א דהשרים אליהם דיבר ירמי'.

19) כהכתוב (שהובא בסיום פרש"י בד"ה (הב') כי תקנה) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך (בהר כה, לט "וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לאתעבד בו עבדת עבד"). וכן במכרוהו ב"ד כנפרש"י שם .

ואת שיכול להיות גם במצב דעשירות - באם עבר על לא תחמוד גו' - לא שכיח דאין לו לשלם (חמשה) בעשירות המופלגה דביזת מצרים והים.

20) ציווים הראשונים לאחרי מ"ת (יתרו כ, כ ואילך "לא תעשון אתי אלקי כסף ואלקי זהב לא תעשו לכם: מזבח אדמה תעשה־לי וזבחת עליו את־עלת־ך ואת־שלמ־ך את־צאנך ואת־בקרך בכל־המקום אשר אזכיר את־שמי אבוא אליך וברכת־ך: ואם־מזבח אבנים תעשה־לי לאתבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה: ולא־תעלה במעלת על־מזבחי אשר לאתגלה ערותך עליו").

20*) ראה בכורות ה, ב: שאין לך כאו"א מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים

וז"ל שם: "אמר ר' חנינא שאלתי את ר' אליעזר בבית מותבא רבא מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים א"ל גזירת הכתוב היא ועוד שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים".

ובפרש"י בא יג, יג "וכל־פטר חמר תפדה בשה ואס־לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה" ד"ה פטר חמור: ולא פטר שאר בהמה טמאה; וגזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים; ועוד, שסיעו את ישראל ביציאתן, שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים ממצרים טעונים מכספם ומזהבם של מצרים

[בדפוסים לפנינו נמצא בחצע"ג (שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים) טעונים מכספם וזהבם של מצרים. אבל בדפוס א' וב' ובכת"י רש"י - תיבות הנ"ל ("שאינו לך . . חמורים") אינן בחצע"ג].

21) ובפרט שמתחיל תיכף "כי תקנה" בלי הקדמה, ולא כבפ' בהר "וכי ימוך אחיך עמך (ואז) ונמכר לך". וכיו"ב.

22) ע"ד פרש"י (ויצא ל, מג "ויפרץ האיש מאד מאד ויהילו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים") מוכר צאנו כו' וז"ל שם ד"ה ושפחות ועבדים: מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה.

וראה יומא (עה, א) דהמן הי' מגיד להם למי שייך העבד וז"ל שם: "תניא ר' יוסי אומר כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין כיצד שנים שבאו לפני משה לדין זה אומר עבדי גנבת וזה אומר אתה מכרתו לי אמר להם משה לבוקר משפט למחר אם נמצא עומרו בבית רבו ראשון בידוע שזה גנבו אם נמצא עומרו בבית רבו שני בידוע שזה מכרו לו".

ואף שלא מצינו שהי' להם עבדים מהמצרים י"ל: א) שקנו מתגרי אומה"ע (גם בין זמן קרי"ס למ"ת), ב) הרי בזמן יצי"מ היו להם עבדים עברים (ראה לעיל הערה *18), וא"כ מסתבר לומר שגם עבדים כנענים היו להם. וראה בא יב, מד: "וכל עבד איש מקנת כסף גו'".

ובכל אופן הרי תיכף לאחר מ"ת היו צריכים ליכנס לא"י (ראה פרש"י דברים א, ב "אחד עשר יום מחרב דרך הר־שעיר עד קדש ברנע" ד"ה אחד עשר יום מחרב: אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחרוב לקדש ברנע כדרך הר שעיר, ואף הוא מהלך י"א יום, ואתם הלכתם אותה בשלושה ימים - שהרי בעשרים באיר נסעו מחרוב, שנאמר (במדבר י') "ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש גו'", ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים

פרש"י שם, כז ד"ה ויהי כנען עבד למו: אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען) **"עבד עבדים יהי לאחיו. ויהי כנען עבד למו (לשם)"**

(וראה תולדות כז, לז "ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך ואת-כל-אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש סמכתיו ולכה אפוא מה אעשה בני".

ולהעיר מפרש"י וישב לז, ב "אלה תולדות יעקב יוסף בן-שבע-עשרה שנה היה רועה את-אחיו בצאן והוא נער את-בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את-דבתם רעה אל-אביהם" ד"ה את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו, שהיו אוכלין אבר מן החי, ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, וחשודים על העריות, ובשלשתן לקה: וישחטו שער עזים במכירתו ולא אכלוהו חי, ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים – "לעבד נמכר יוסף", ועל עריות שספר עליהם, ותשא אשת אדניו וגו), **וא"כ פשוט שכאן לאחר מ"ת מדובר בעבד כנעני.**

אבל - אינו כי מובן שיתכן שא' ירצה להיות עבדו של אדם גדול וכיו"ב

(וע"ד הגר שהייתה בת פרעה ונתנה לשפחה (פרש"י לך טז, א "ושרי אשת אברם לא ילדה לו ולה שפחה מצרית ושמה הגר" ד"ה שפחה מצרית: בת פרעה היתה, כשראה נסים שנעשו לשרה אמר: מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר), **ועבד מלך מלך). ואין בזה חידוש לכאורה.**

(25 לך יד, יד "וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את-חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדף עד-דן".

ובדברי אברהם בברית בין הבתרים שם טו, ב "ויאמר אברם אדני ה' מהיתת-לי ואנכי הולך עירי ובן-משק ביתי הוא דמשק אליעזר" **(אלא שלא נזכר בהנ"ל בפירוש שאליעזר ה' "עבד", וראה שם יד, טו**

מקדש ברנע (תענית כ"ט), צא מהם לי יום שעשו בקברות התאווה שאכלו הבשר חדש ימים, ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים, נמצא בשלושה ימים הלכו כל אותו הדרך – וכל כך היתה השכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ, ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ארבעים שנה), **ושם עבד מאומות העולם הוא דבר הרגיל והמצוי כו'.**

(23 יתרו כ, יו"ד "ויום השביעי שבת לה' אלקיך לא-תעשה כל-מלאכה אתה ובנך- ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך". **ובציווי לא תחמוד (שם, יד** "לא תחמד בית רעך לא-תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך") **"עבדו ואמתו".**

ומשמע ד"עבדך" "עבדו" פירושו כפשוטו שהיו להם עבדים אז, כמו השאר שמונה בהכתובים שם "ובנך ובתך . . בהמתך", "אשת רעך . . שורו וחמורו גו", ולא (רק) שנאמר ע"ש העתיד (כבכמה מקומות בתורה) לפי שיהי להם לאח"ז.

(24 לכאורה י"ל דקס"ד "או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני כו", הוא לפי שבמ"ת נעשו בני"י "משועבדים לי"

(פרש"י יתרו כ, ב "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" ד"ה אשר הוצאתיך מארץ מצרים: כדאי היא ההוצאה שתהיו משעבדים לי).

ונאמר "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים" - שרים (פרש"י שם יט, ו "ואתם תהיו-לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל-בני ישראל" ד"ה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: שרים, כמה דאת אמר ובני דוד כהנים).

והפכו בכנען שנאמר בו (נח ט, כה ואילך "ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו: ויאמר ברוך ה' אלקי שם ויהי כנען עבד למו: יפת אלקים ליפת וישכן באהלישם ויהי כנען עבד למו".

"ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכס וירדפם עד־חובה אשר משמאל לדמשק".

פרש"י שם, כד "בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם" ד"ה הנערים. עבדי אשר הלכו אתי ועוד ענר אשכל וממרא וגו'; אף על פי שעבדי נכנסו למלחמה, שנאמר הוא ועבדיו ויכס, וענר וחבריו ישבו על הכלים לשמר, אפלו הכי הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד, שאמר כחלק הירד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו (שמואל א ל'), ולכך נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה לחק ולמשפט (שם), ולא נאמר והלאה, לפי שכבר נתן החק בימי אברם.

(26) חיי שדה כד, ב ואילך "ויאמר אברהם אל־עבדו זקן ביתו המשל בכל־אשר־לו שים־נא ידך תחת ירכי: ואשביעך בה' אלקי השמים ואלקי הארץ אשר לא־תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו: כי אל־ארצי ואל־מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק: ויאמר אליו העבד אולי לא־תאבה האשה ללכת אחרי אל־הארץ הזאת ההשב אשיב את־בנך אל־הארץ אשר־יצאת משם".

(27) תולדות כו, ה "עקב אשר־שמע אברהם בקלי וישמר משמרתו מצותי חקותי ותורתיו".

(28) בהכתובים בפ' לך לא נזכר שם עבד, כ"א "חניכיו וגו'" "בן משק ביתי" (כנ"ל הערה 25). אבל בפ' חיי שרה נאמר (כד, ב "ויאמר אברהם אל־עבדו זקן ביתו המשל בכל־אשר־לו שים־נא ידך תחת ירכי") **"עבדו זקן ביתו", ואמר "עבד אברהם" - מילתא גנאה (ב"ק צב, ב "א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמור רבנן חברך קרייך חמרא אוכפא לגביך מוש א"ל דכתיב ויאמר הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי בורחת, אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמרי אינשי מילתא גנאה דאית ביך קדים אמרה א"ל דכתיב ויאמר עבד אברהם אנכי").**

(29) ראה פרש"י חיי שרה כד, לט "ואמר אל־אדני אלי לא־תלך האשה אחרי" ד"ה אלי לא תלך האשה: אלי כתיב, בת היתה לו לאליעזר, והיה מחזר למצא עלה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו, אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארוור ואין ארוור מדבק בברוך.

(30) ויתירה מזו: הי' עבדו יותר מיובל שנים, שהרי בזמן ברית בין הבתרים הי' אברהם בן ע' שנה

(ראה פרש"י בא יב, מ "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה" ד"ה שלשים שנה וארבע מאות שנה: בין הכל, משנולד יצחק עד עכשו, היו ארבע מאות, משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך, ושלשים שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק; ואי אפשר לומר בארץ מצרים לבדה, שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה, צא וחשב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה, לא תמצאם כל כך, ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים, והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת, והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם, הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים, והזקקתה לומר על כרחך, שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפלו בחברון שנאמר "אשר גר שם אברהם ויצחק" (בראשית ל"ה), ואומר "את ארץ מגריהם אשר גרו בה" (שמות ו'), לפיכך אתה צריך לומר "כי גר יהיה זרעך" משהיה לו זרע, וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק, תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י, וזה אחד מן הדברים ששנו לתלמי המלך).

ונשואי יצחק היו ע' שנה לאחר זה (שהרי יצחק נולד לאברהם כשהי' בן ק' שנה ונשא את רבקה כשהי' בן מ' (תולדות כה, כ "ויהי יצחק בן־ארבעים שנה בקחתו את־רבקה בת־בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה").

(31) כא, יב "מכה איש ומת מות יומת".

32) ראה לעיל הערה 22, 23.

לעבד שבתון ממלאכת אדונו כיום השביעי . . והכל לענין אחד, והוא סוד ימות העולם מבראשית (בראשית א א) עד ויכלו (שם ב א). ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד, רומזת דברים גדולים במעשה בראשית: ולכך החמיר בה הנביא מאד, ואמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו ואיש את שפחתו (ירמיה לד יג יד), וגזר בעבורה הגלות (שם יז-כב) כאשר תגזור התורה גלות על שמטת הארץ (ויקרא כו לד-לה), וכמו שאכתוב עוד בעזרת ה' . . וכל הפרשיות בסדור ובכונה נכונה"

אברבנאל "כי תקנה עבד עברי וגו' עד וכי ימכור איש את בתו לאמה ויש לשאול במצוה הזאת ג' דברים: השאלה הא' למה התחילה התורה בזכרון המשפטים מהעבד העברי כי אין ספק שלא היה בדרך מקרה ולא כפי ההזדמן כי אם לסבה מה ראוי לבאר אותה: . . ואומר בפירוש הפסוקים והיתר השאלות האלה שהנה זכר ראשונה במשפטים משפט העבד עברי לשתי סבות. הא' מפני שהוא יוצא מדבור אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים שהוא הדבור הראשון ששמעו בסיני יסוד והקדמה לכל שאר הדבורים. ומפני שהקדוש ברוך הוא הוציא את ישראל ממצרים זכה בהם להיות עבדיו ולכן לא היה ראוי שישתעבדו אלו באלו וכמ"ש עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ולכן בזכרון המשפטים האלה זכר ראשונה משפט העבד עברי שלא ישתעבד לאדונו עבודה עולמות אלא לשש שנים בלבד וישבו איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו" עיי"ש בארוכה,

וראה לק"ט עה"פ "כי תקנה עבד עברי. פתח במשפט עבד עברי, לפי שהיו עבדים במצרים ופדאם הקב"ה ונתן להם חירות, לפיכך צוה את ישראל בראשונה שלא לשעבד איש באחיו בפרך, ולא לשעבדו לדורות, כי אם עד השנה השביעית, שנאמר כי עבדי הם אשר (הוצאתים) [הוצאתי אותם] מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד (ויקרא כה מג), לפיכך פתח במשפט עבד עברי, ואומר כי תקנה, לכשת קנה, כמו כי

32) פרשתנו לקמן כא, לו "כי יגנב איש שור או־שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע־צאן תחת השה".

כב, ג "אם־המצא תמצא בידו הגנבה משור עד־חמור עד־שה חיים שנים ישלם".

33) שם, ב "אם־זרחה השמש עליו דמים לו שלם ישלם אם־אין לו ונמכר בגנבתו".

34) ראב"ע "כי תקנה. אומר לך כלל לפני שאחל לפרש. כי כל משפט או מצוה כל א' עומד בפני עצמו. ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכולתנו ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתנו. ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו. על כן החל משפט העבד. וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל. וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה. רק וכי יכה איש את שן עבדו הוא כנעני. וככה וכי יכה איש את עבדו. וככה אם עבד יגח השור והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל. רק הוא ממשפחת אברהם. וככה הבת וכל העבדים הנזכרים אחרי כן דרך אחד לכל. וראייתם דבר האשה וילדיה. כי אמרו כי המשפחה תלוי באב. ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו. והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע ועתה נחפש המלות כמשמעם אם עבד עברי אינו ישראלי למה אמר הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי. והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך ישראל. וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו. ורבים ככה" עיי"ש בארוכה

רמב"ן "כי תקנה עבד עברי התחיל המשפט הראשון בעבד עברי, מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון, כמו שאמר בו (דברים טו טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלקיך על כן אנכי מצוה את הדבר הזה היום. ויש בה עוד זכר למעשה בראשית כשבת, כי השנה השביעית

הראשונים מסיני, אף אלו מסיני; ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח? לומר לך, שתשים סנהדרין אצל המקדש.

וראה מדרש הגדול "כי תקנה עבד עברי והלא לא היה לו לסמוך לאלה המשפטים אלא כי יריבון כי ינצו וכי יכה איש שהן דינין, דורשי רשומות אומרין לפי שנצטוו במרה על הדינין ונתן להן עשר הדיברות אמר משה רבונו שלעולם שמא יתעה יצר הרע את בניך ויעברו על המצוות ותגלה אותן מלפניך ותמכרם לעבדים לכך פתח כי תקנה עבד עברי, כשתקניאם למלכיות אל ישתעבדו בהן יותר משש מלכיות שנאמר שש שנים יעבד, בבל ומדי ופרס ויון אשור ורומי, ובשביעית יצא לחפשי חנם אמר לפניו רבונו שלעולם אל ישתקעו ביד רומי אלא זכות עשה עמהם חנם, ובשביעית יצא לחפשי חנם" עיי"ש

וכלי יקר "כי תקנה עבד עברי. טעם להתחלת כל הדינין בשלוח העבד חפשי לשש, לפי שהדברות מתחילין אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים אמר כאן כשם שהיית עבד וחפשה נתן לך כי פדיתך מבית עבדים כך תקרא דרור וחפשי לעבדך הנמכר לך בגנבתו, כי גם אתם נמכרתם בגניבת יוסף שמכרוהו השבטים ונתגלגל הדבר שירדו על ידו למצרים לבית עבדים ואעפ"כ יצאתם לחפשי כן גם אתם לרבות עבדכם תשלחו חפשי" עה"פ.

36 כא, ו "והגישו אדניו אלהא לקים והגישו אלהדלת או אלהמזוזה ורצע אדניו את-אזנו במרצע ועבדו לעלם" ד"ה ורצע אדניו את אזנו במרצע. הימנית, או אינו, אלא של שמאל? ת"ל און און לגזרה שוה, נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו, ונאמר במרצע תנוך און המטהר הימנית (ויקרא י"ד), מה להלן הימנית, אף כאן הימנית; ומה ראה און לרצע מכל שאר אברים שבגוף? אמר רבן יוחנן בן זכאי: און זאת ששמעה על הר סיני לא תגנב, והלך וגנב, תרצע. ואם מוכר עצמו, און ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים, והלך וקנה אדון לעצמו, תרצע. רבי שמעון היה דורש

יהיה זב מבשרו (שם טו ב), ולא הוא מצוה עליהם שתקנה עבד עברי, אלא לכשיבא לידך ונמכר בגנבתו, אז מותר אתה לקנותו לך לעבד" עיי"ש

(שמו"ר פ"ל, ה "בוא וראה כמה משבחת פרשה זו, כמה פרשיות בה וכמה אזהרות הזהיר הקדוש ברוך הוא לישראל בפרשה זו (שמות כא, ב): כי תקנה עבד עברי, (שמות כא, ז): כי ימכר איש את בתו לאמה, (שמות כא, טו): ומכה אביו. ומה ענין אלו לאלו, אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל אני קניתי אתכם במצרים בעשר מכות שהראיתי, שנאמר (תהלים קלט, יד): נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד, כשם שאתם מצוים לא תעבד באחיך יותר משש שנים, שלא בראתי את העולם אלא לששה ימים, לפיכך נתתי לך שש שנים שתהא רשאי לעבד בעבד עברי").

ובלק"ט נג'ארה "ארז"ל ברבה (פ"ל, טו) כו' הרי כאן נרמזו ב' הטעמים שכתב הרמב"ן "וז"ל שם: "כי תקנה וכו' הטעם למה התחיל במשפט הראשון בעבד עברי ארז"ל ברבה לפי שאמר הקב"ה אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך וכו' מהו או' על עבד עברי כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעית יצא וכו' אמר הקב"ה כשם שבראתי העולם את העולם לששה ימים ונחתי בשביעי כך יעשה עמך. . . הרי כאן נרמזו ב' הטעמים שכתב הרמב"ן ז"ל וזה לשונו התחיל בעבד עברי מפני שיש בשילוח העבד בשנת הז' זכר ליציאת מצרים הנזכר בדיבור הראשון ויש בה עוד זכר למעשה בראשית בשבת כי השנה הז' לעבד שבתון ממלאכת אדניו כיום הז'. . . ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד רומזת דברים גדולים במעשה בראשית עכ"ל". ועוד.

35 בראב"ע, רמב"ן ואברבנאל מבארים (בעיקר) זה שהתחיל המשפט הראשון בעבד עברי. אבל בפרש"י, פש"מ י"ל שאין זה קושיא, משא"כ הסמיכות למ"ת - כפירושו בריש פרשתנו ד"ה ואלה המשפטים: כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים, מה

תצא כצאת העבדים, הנה יש ג' מדרגות בנפש האלקי, עבד כנעני, ועבד עברי ואמה העבריה. עבד כנעני הוא כמו עבד הגשמי אשר יעבוד לאדונו כל המלאכות שלא ברצון וחשק אדרבה יהי המלאכה והעבודה עליו יסורים גדולים מאד נגד רצונו, אבל יעשה ויעבוד בע"כ רק מצד אימת האדון שלא יכהו בשבט כו' אבל עיקר רצונו ונח"ר שלו הוא בהפקירא שיהי בטל מכל עול וילך אחר שרירות לבו כו' . ועבד עברי הוא העבודה שיעבוד ברצון וחשק וזהו עיקר התענוג שלו וההפקירא והפריקת עול להמשך אחר עצמו כו' לא ניחא ליי אדרבה הם לו יסורים וצער, אע"פ שכשבאי לו עניני עוה"ז הוא מתענג מהם אבל אין רצונו להמשך אחריהם לכתחלה, אך כשבאים אליו פתאום ונתפעל מהם מיד הוא במרירות על ההתפעלות כו"י עיי"ש בארוכה.

דרך חיים שער התפלה פס"ו ואילך "הנה יובן בסדר התפלה ג"כ בבחי' ד' מדרגות שמלפני ב"ש עד ש"ע כו' שהן ד' תיקונין דשכינתא מטה שלחן כסא ומנורה ויובן כל אלה ע"ד הנ"ל בפ"י הפסוק בפ' משפטים וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים כו' דהנה יש ב' מיני עבדים עבד כנעני ועבד עברי ותחלה הנה יש להבין בחי' עבד כנעני שהוא מיד בקום האדם משינתו עד ב"ש ומב"ש עד יוצר אור הוא בבחי' ע"ע כי ידוע דהאדם כלול מהי מדרגות נרנח"י ובחיני נר"י היינו עבד כנעני וע"ע ואמה העבריה ובחיני נפש ורוח הן ב' מיני עבדים ע"כ וע"ע ובחי' נשמה שבמוח היינו בחי' אמה העבריה עיי"ש בארוכה.

דרמ"צ מצות יעוד או פדיון אמה העבריה "והענין כי יש ג' מדרגות בנפש האלקית עבד כנעני ועבד עברי ואמה העבריה שיש נשמות הנמשכים מעולם העשי הנקי עבד כנעני ויש הנמשכים מעולם היצוי ונקי עבד עברי כי הם מסט' דההוא עבד מט"ט המושל ביצוי ויש הנמשכים מעולם הבריאה והם בחי' אמה העבריה כי בינה שהיא בחי' נוקי מקננא בבריאה וכעד"ז גם בכל נפש יש ג' בחי' אלו כי כל א' כלולה מכל כידוע שיש בחי' נרנח"י גם בנפש דעשי'. והנה בחי' עבד

מקרא זה כמין חמר: מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית? אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים – עבדי הם ולא עבדים לעבדים – והלך זה וקנה אדון לעצמו, ירצע בפניהם.

(37) פרשתנו כא, ה "ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי".

(38) ראה בארוכה לקו"ש י"א ע' 90 ואילך.

(39) ראה בארוכה לעיל ע' 212 ואילך. וש"נ.

(40) ויומתק ע"פ מה שנתבאר כמה פעמים בהחידוש דפ' משפטים על פ' יתרו, דבפ' יתרו מדובר ע"ד מ"ת, עצם ביטול הגזירה דעליונים ירדו לתחתונים ותחתונים יעלו לעליונים

(תנחומא וארא טו "ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על השמים ויהי ברד (שמות ט, כב). זה שאמר הכתוב: כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ (תהלים קלה, ו). השמים, אמר הקדוש ברוך הוא, השמים שמים להי' והארץ נתן לבני אדם (תהלים קטו, טז). משל למה הדבר דומה? למלך שגזר ואמר: בני רומי לא ירדו לסוריא, ובני סוריא לא יעלו לרומי. כך כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם, גזר ואמר: השמים שמים להי' והארץ נתן לבני אדם. כשבקש לתן את התורה, בטל את הגזרה הראשונה ואמר: התחתונים יעלו לעליונים, והעליונים ירדו לתחתונים, ואני המתחיל, שנאמר: וירד ה' על הר סיני וגוי' (שמות יט, כ). וכתוב: ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כד, א). הוי, כל אשר חפץ וגוי').

ובפ' משפטים נתחדש ענין דירה בתחתנים, כי הציונים בפרשתנו הם דברים שגם שכלו של אדם מחייבם ואעפ"כ עושה אותם מצד ציווי ה'.

(41) תו"ח שמות ד"ה וכי ימכור (עא, ב ואילך) "וכי ימכור איש את בתו לאמה לא

בלאזני בימים הראשונים והוא דרוש נכבד
מאד מדבר במדריגות הנפש זה למעלה מזה
מלא מוסר השכל והוא מענין מדריגי צדיק
ורשע ובינוני הנזכר בתניא. אך לא נת' בגוף
הכתב הזה היטב שרשי הדברים ותמציתם
לכוונם עם מ"ש בתניא מדריגות צדיק ורשע
ובינוני כו' וע"כ אמרתי להעתיק הלשון אות
באות כמש"ש רק להוסיף ע"ז לתוס' ביאור
דרך הג"ה. וז"ל הנה יש ג' מדריגות בנה"א
עבד כנעני ועבד עברי ואמה העבריה" עיי"ש
בארוכה.

(42) גיטין יג, א.

כנעני הוא מ"ש רז"ל עליו עבדא בהפקירא
ניחא ליי (גיטין י"ג א') שהנחת שלו הוא
בפריקות עול והעבודה עליו משא גדול אבל
אעפ"כ מוכרח לעבוד שלא ברצונו מחמת
אימת רבו שלא יכהו בשבט . . ועבד עברי
שמבחי' יצירה היינו שמאיר בחי' מדות של
הנפש אלקית בגילוי בנפש הבהמית ויש לו
אהבה לה' להמשך אחריו ולא ניחא ליי כלל
בפריקת עול אע"פ שכשבאים לו עניני
עוה"ז הוא מתענג מהם" עיי"ש בארוכה.

אוה"ת פרשתנו ע' א'קכז ואילך "הנה
הדרוש הזה מרבינו הגדול נ"ע שדרשו

נא לשלוח הערות או תיקונים ל: rabbimbrowd@gmail.com